

Tevfik Fikret, Yahya Kemal, Necip Fazıl ve Orhan Veli'nin İstanbul Temalı Şiirlerinde “Zihniyet”¹

Salih Uçak

Erbil Selahaddin Üniversitesi, Irak, salihucak21@hotmail.com

Özet: Zihniyet, döneme ait hâkim zevk ve anlayışı ifade eder. Her metin, ait olduğu devrin ahlaki ve estetik değer yargılarını bünyesinde taşır. Edebi metinlerde işlenen temalar, kullanılan dil ve oluşturulan imge dünyası temelde zihniyete bağlıdır. Metnin temsil ettiği hayali âlem, bu çerçevede oluşur ve anlam kazanır.

Her edebi devrin bağlı olduğu bir zihniyet vardır. Ancak daha önemlisi aynı veya farklı dönemde olmasına rağmen ait oldukları dünyaları dolayısıyla çok benzer veya aşırı uçta sanatçıların var olması gerçeğidir. Fikirlerin bir dünya görüşü, felsefi bir bakış açısına dönüşmesi ile yan yana olup birbirinden tamamen zıt veya birbirini hiç görmemiş sanatçıların hemen hemen aynı kavram ve sembollerle benzer düşünce ve hayalleri terennüm ettiği herkesçe malumdur.

Bu çalışmada; şiir anlayışları, dünya görüşleri, bakış açıları birbirinden oldukça farklı şairlerin İstanbul temalı şiirlerinde “zihniyet” meselesini ortaya koymaya gayret ettik. Diğer şiirleri de dikkate alınmasına rağmen referans olarak incelenen şiirler; Tevfik Fikret’in “*Sis*”, Yahya Kemal’in “*Bir Tepeden*”, Necip Fazıl’ın “*Canım İstanbul*” ve Orhan Veli’nin “*İstanbul’u Dinliyorum*” şiirleridir.

Sanatçılar; insan, eşya, mimari ve şehir gibi varlık dünyasını ait olan temel meseleleri yorumlarken yaptıkları tasvir ve gözlemleri, kendi zihniyetlerine göre ifade ederler. Şairlerin bakış açısı ve ilgileri, tematik yapıyı etkilediği gibi, zihniyet bağlamında da temel kavram ve imgeleri etkiler. Yukarıda zikredilen şairler, gerek kendi devirlerinde gerekse de kendilerinden sonra gelen devirleri etkilemiş, güçlü ve öncü şairlerdir.

Sis’te II. Abdülhamit döneminin romanını, geniş bir İstanbul panoramasını, Fikret’in beddua ve nefretini, “*Bir Tepeden*” şiirinde Yahya Kemal’in tarihsel estetik bakışı ile Osmanlı kültür değerleriyle İstanbul’a hayranlığını, Necip Fazıl’ın “*Canım İstanbul*” şiirinde şehir, şair ve şiir arasındaki özdeşleşmeyi, Orhan Veli’nin “*İstanbul’u Dinliyorum*” şiirinde ise İstanbul’un iç sesini, kulaktan göze ve gönle akan şehir yaşamını karşılaştırmalı olarak vermeye gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Karşılaştırma, Şiir, Zihniyet.

¹ Bu makale, *13.Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildiriler Kitabı, C. 1 Kars, 2013, s.379-384* yayımlanmıştır.

1. İnceleme:

1.1 “Sis”te Zihniyet:

Tevfik Fikret, sancılı bir devrin şairi olarak daha çok ferdi konuları kaleme almıştır. Şahsi bir şiiri terennüm eden şair, aşırı denebilecek duygusallığı ile Türk edebiyatında ayrı bir yer edinmiştir.

Sis, İstanbul’a yazılmış bir lanet şiiridir. Şair bu laneti, bütün benliğiyle ifade eder. Mekân olarak İstanbul’un imgeleşmesi, doğrudan şairin iç hissiyatı ile alakalıdır. İstanbul, tarih boyunca bir cazibe merkezi olmuştur. Onun hakkında yazılan hemen her şiir, olumludur. Ancak Fikret, devrin atmosferi, bireysel tavrı dolayısıyla İstanbul’u “kirli bir kadın”la sembolleştirmeyi uygun görür:

“Örtün, evet, ey hâile... Örtün, evet, ey şehir;

Örtün ve müebbed uyu, ey fâcîre-i dehr!..”

Şairin durduğu yer, objeyi tanımladığı zaviye; imgeye, anlatıma ve kelime kadrosuna doğrudan etki eder. Fikret’in duruşu, mekâna bakışı, tamamıyla olumsuzdur. Dizelerde okunduğu üzere İstanbul’u “fâcîre-i dehr” olarak tanımlaması bunun en açık ifadesidir.

Karakoç, Fikret’in İstanbul’a “yabancı bir hor görü”yle (Karakoç: 2002:68) baktığını söyler. Aşıyan ya da “fildişi kule”den bakıldığında İstanbul’u daha farklı okuma ihtimali oldukça azdır. “Hoşgörü” yerine “hor görü”yle bakmak, şiirin bütün unsurlarına sinen bir olumsuzlamayı beraberinde getirir. Bu kaçınılmaz söylem, Servet-i Fünun edebiyatının karamsar kimliğinin de bir yansımasıdır.

“Ey köhne Bizans, ey koca fertût-ı müsahhir,

Ey bin kocadan arta kalan bîve-i bâkir;”

Tevfik, “*fertût-ı müsahhir, bîve-i bâkir, lanet, sût-re-i muzlim, hıyanet, sahn-ı mezalim, levs.*” gibi kavramları çok sık kullanır. Kavramların taşıdığı anlam, hor görü ile bakan şairin “kirli kadın”a, “lanet şehre” olan nefretin dışavurumudur.

Sis’te İstanbul manzarasına bakıldığında çok da iç acıcı olamayan bir manzarayla karşılarız:

“Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar;

Kaatil kuleler, kal’alı zindanlı saraylar;

...

Mâzîleri âtilere nakletmeye me’mûr;

Ey dişleri düşmüş, sırttan kaafî-i sûr”

Servet-i Fünun, Tevfik için bir tesellidir. Derginin kapanışı şairin karamsar ve ümitsiz dünyasını bir kat daha karartmıştır. Bu ruh haliyle yazılan şiir, İstanbul’a karşı duyulan nefretin kesintisiz bedduası olmaya başlar. Kaplan, “ilk defa bu şiirle İstanbul’un menfur ve mel’un bir şehir” olarak ele alındığını ifade eder(Kaplan, 1994:111).

1.2 Bir Başka Tepeden “İstanbul”:

Şiiri kâinatın zevk bahçesi, bir bekâret dünyası olarak tanımlayan Yahya Kemal, İstanbul’u bir “*hayal şehir*” olarak görmüş, ömrü boyunca ona olan hayranlığını açıkça beyan etmiştir.

Yahya Kemal, şiirde şahsi bir dil yaratmanın peşinde olmuştur. Tarih, zevk, sanat ve kültürle var olan asli yapıyı bir bütün olarak değerlendirir. İstanbul, bir medeniyetin temelini teşkil eden şehirdir. Geçmişin gizemli izlerini taşıyan şehir, her tepeden ayrı bir güzellikle görülür:

*“Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!
Görmedim gezmediğim, sevmemişim hiçbir yer.
Ömrüm oldukça, gönül tahtuma keyfince kurul!
Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer.”*

Bir semtine bir ömür vermeye hazır olan şair, “*Bu şehri Stanbül ki bî-misl ü bahâdır / Bir sengine yekpare Acem mülkü fedadır*” diyen Nedim’le aynı pencerede buluşmuş olur. Mekân, taşıdığı değerlerle anlam kazanır. Yahya Kemal, İstanbul’a âşık bir şairdir. Dünyada farklı renkler taşıyan şehirler olsa da hiçbiri onun kadar büyüklü bir hava sahip değildir:

*“Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan”*

Şehri şiirleştiren öğeleri doğru yorumlayan özne; mutlu, mütebessim bir İstanbul panoraması çizer. “*Tarihini aksettirebilsin diye çehren / Kaç fatihin altın kanı, mermerle karışmış.*” der başka “Bir Tepeden” seyrederken İstanbul’u. Yahya Kemal, “rüya şehri” anlatırken hiçbir olumsuzluğa yer vermez. Şehre, kötü bir şey yakıştırmaz.

İstanbul, Yahya Kemal için yalnızca Bizans’tan kalma köhne bir şehir değil, bir medeniyet terkididir.

1.3 “Canım İstanbul” ve Necip Fazıl’ın Söylemi:

Necip Fazıl, Türk şiirinin en “sancılı şairlerinden biridir. Şair, mutlak hakikat peşinde koşarken çileli bir hayatın pençesinde savrulup durmuş, çilehanesinde pişinceye kadar “huzursuz başını” karanlık kaldırımlarda sürüklemeye devam etmiştir. Necip Fazıl, modernite ile metafizik arasındaki çatışmaya bütün ruhuyla katılmış, aynı zamanda bu çatışmada kendi “bireysel trajedisi”ni de yaşamıştır. Ferdi ve metafizik endişe, hemen hemen bütün şiirlerine hâkim olan temel izlektir(Uçak,2013:12).

Edebi anlatılarda mekân, amaca götüren bir araç olarak kabul edilir. Necip Fazıl, bu aracı en iyi kullanan sanatçılardan biridir. *Canım İstanbul*, Necip Fazıl’ın mekânla özdeşleştiği, aidiyet bağını en güzel ifade ettiği şiirlerinden biridir. Şair ve İstanbul arasında “Canım” diye seslenebilecek bir yakınlık mevcuttur. Bu yakınlık şöyle ifade edilir:

*“Ruhumu eritip de kalıpta dondurmuşlar;
Onu İstanbul diye toprağa kondurmuşlar.*

*İçimde tüten bir şey; hava, renk, eda, iklim;
O benim, zaman, mekân aşır geçmiş sevgilim”*

İstanbul, en kısa ifadesiyle bir “sevgili”dir. Ruhun içinde hercümerç olduğu bir sevgilidir. Necip Fazıl, objeyi yorumlarken kendinden, kültür ve inançtan değerler katarak yorumlamayı tercih eder. Bu yönüyle Yahya Kemal’e yaklaşırken Tevfik’le aralarında uçurumlar oluşur:

*“Tarihin gözleri var, surlarda delik delik;
Servi, endamlı servi, ahirete perdelik...
Bulutta şaha kalkmış Fatih’ten kalma kır at;
Pırlantadan kubbeler, belki bir milyar karat...”*

Necip Fazıl, iç âlemini bir kalıpta dondurup İstanbul ile özdeşleştirince şiirdeki güzel tablo ortaya çıkıyor. Dolayısıyla şairin karşısında muhteşem bir tablo hâlinde seyrettiği bu şehir güzelliği, ‘kendi iç beni’nden bağımsız bir varlık olarak algılanmaz. Şairin zihniyeti ile şehrin güzelliği birlikte ortaya çıkıyor.

1.3 İstanbul’u Orhan Veli’den Dinlemek:

Şiirin kurallarını altüst eden Orhan Veli, varlığın çıplak idraki konusunda mutlak bir ilke benimsemiştir. Buna göre var olan hakikati süslemeye veya değiştirmeye gerek yoktur. İnsan ve kâinat, şuur ve şiir ikilemleri bağlamında “ironik” bir tavır benimseyerek şiir söylemeye gayret etmiştir. Mısracı anlayış yerine bütüncül bir şiir anlayışını savunan şair, basit bir söyleyişle farklı bir şiir tarzını edebiyata hâkim kılmıştır.

“İstanbul’u Dinliyorum”, dış sesin iç sesle birleşiminden teşekkül etmiş ilginç bir şiir denemesidir. Şair, İstanbul’u seslerden tanır. Şair, şehrin her bir semtini sahip olduğu “ses”le tanır. Bu, onun şehre olan ilgisini, sevgisini de gösterir. Şehre kulak kesilmek, şehri duymak, şehre kulak kabartmak, mekânı doğru okumak için ön koşul olarak görülebilir. Sade, sıradan ve günlük aleladelîği sesle betimlemek hiç şüphe yok ki “usta işi”dir. Her ne kadar resim ve musikiyi şiirde ilke olarak benimsemese de şair, bu şiirde “İstanbul senfonisi”ni terennüm eder. *“İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı”* tekrarı, sesi duymaya odaklanmış bir öznenin bilinçli tavrını ortaya koyar. Israrla kulağa yönelen şair, gözlerini eşyaya, maddeye kapatır ve İstanbul’u duymaya çalışır. Sesler, onu mekâna, zamana iklime ve yaşantıya götürür. Şehri bilen, şehre hâkim olan Orhan Veli, her sesin neye, kime ait olduğunu iyi bilir.

“Şiirde musikiye ve resme yer verme, onlardan faydalanma yanlıştır” hükmünü veren Orhan Veli, bu şiirinde bu iki unsurdan sonuna kadar faydalanır.

Kapalı Çarşı, Mahmut Paşa, güvercinli avlular (câmi avlusu mu acaba), çekiç sesleri, ter kokuları, eski bir yalı, yosma ve bıçkınlarıyla kaldırımlar, çırpınan etekleriyle hatırlanan sevgili şeklinde sıralanan mekânlar, durumlar ve anılar, asıl olarak yaşadığı her yerde, dokunduğu ve gördüğü her şeyde tat veren yaşamsal damarı arayan; aynı zamanda sosyal duyarlılığı da olan küçük adamı gösterirler” (Narlı, 2008: 166).

2. Karşılaştırma:

2.1 Şiir Adlarının “Zihniyet” Açısından Karşılaştırılması:

Tablo:1

Şiir Adı	Sis	Bir Başka Tepeden	Canım İstanbul	İstanbul’u Dinliyorum
Hatırlattıkları	Olumsuzlama: Kesafet, Bilinmezlik, Korku, Telaş, Pus, Pusu vs.	Olumlama: Manzara, Seyir, Farklı Bakış, Bakmaya değer vs.	Olumlama: İçtenlik, Sevgi, Hayranlık, Yakınlık, Sevgili vs.	Olumlama: Ses, Ritim His, İç ses, Kulak verme Dinleme vs.

Sadece şiir adlarına bakarak şairlerin İstanbul’a hangi pencereden baktıklarını, nasıl bir gözle değerlendirdiklerini görebiliriz. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, şiir adlarının hatırlattıkları kavramlar aşağı yukarı bu şekildedir. Buna göre “*Sis*” doğrudan bir *olumsuzlama* iken diğer şiir adları *olumlama* olarak değerlendirilebilir.

2.2 Tematik Karşılaştırma:

İstanbul, tarih boyunca bir cazibe merkezi olmuştur. Sahip olduğu konum, tabii ve tarihi güzelliği, mimarisi ve imkânlarıyla daima bir dünya şehri olmuştur. Bu özellikleriyle hemen her devirde çeşitli edebî türlere konu olmuştur. Hiç şüphe yok ki bu türler arasında İstanbul’a en çok yakışanı, şiirdir. Türk edebiyatında özellikle Nedim’den sonra hususi bir önem kazanmıştır. Tanzimat’tan sonra şiir, roman, hikâye ve gezi yazılarında İstanbul, nerdeyse tek edebî mekândır.

Sis’e bakıldığında kullanılan kavramlar: *dûd-ı muannid*, *zulmet*, *sürte-i muzlim*, *sahn-ı mezâlim*, *sine-i meshûf-ı sefâhet*, *fertût*, *fertût-ı müsahhir*, *bive-i dul*, *bî-his*, *zehr-âbe-i lânet*, *levs*, *fâcîre-i dehr*, *zull-ı siyâh*, *mâtem-i ber-pâ*, *fersude*, *mebgûz*... gibi neredeyse tamamen olumsuzluk ifade eden kavramlardır. Bu, aynı zaman da Fikret’in İstanbul’a olan nefretinin bir göstergesidir. Şair, İstanbul’dan ümidini kesmiş, hapsediği Aşiyân’dan görebildiği manzara bu kadar çirkindir.

Başka Bir Tepeden, bakınca İstanbul; *gönül tahtına kurulan, bir ömre değer, efsunlu güzellikleri yaratan, revnaklı, “rüya şehir”dir*. Yahya Kemal’de hiçbir olumsuz bakış bulunmaz. Her semti ayrı bir güzelliğe davetiyedir. Ona göre İstanbul, eşsiz bir güzellik, hayran olunacak rüya şehirdir.

Canım İstanbul, Yahya Kemal'den ödünç alınan bir bakışın yeniden dile gelişidir. Necip Fazıl, İstanbul'u ete kemiğe büründürüp ona ruh atfeder. Onu bir "sevgili" olarak tasvir eder ve sever. Tarihi ve inancı, semtlere göre yeniden yorumlar. Bazen bir görüntü, bazen bir ses İstanbul'u anlamlı kılmaya yetebilmektedir.

İstanbul'u Dinlemek... Bir şehri sesinden tanımak... Orhan Veli, bu şiirde şiir formatında yaptığı yeniliği, şiir söyleminde de deniyor. Şiirde İstanbul'u dingin bir havada dinleyip semt semt betimlemek, her sesi teferruatıyla anlatmak, sestem söze dönmek, Orhan Veli'nin ustalığıyla veriliyor. İstanbul'u çok iyi tanıyan şair, gözlerini kapatıp kulaklarıyla şehri görmeye, okumaya çalışıyor. Sesini dinlediği İstanbul, Yahya Kemal ve Necip Fazıl'ın şehri kadar olmasa da olumlu, güzel bir şehirdir.

3. Sonuç

Sis, Fikret'in beddua ve nefretini, "*Bir Tepeden*" şiiri, Yahya Kemal'in İstanbul'a tarihsel estetik bakışı ve hayranlığını, Necip Fazıl'ın "*Canım İstanbul*" şiiri, şair, şehir ve şiir arasındaki özdeşleşmeyi, Orhan Veli'nin "*İstanbul'u Dinliyorum*" şiiri, İstanbul'un iç sesini, kulaktan göze ve gönle akan şehir yaşamını anlatıyor.

Her şair, duygu ve düşüncesini, sahip olduğu dünya görüşü, şehre olan mesafesine göre ifade ediyor. *Sis*'te mutlak bir nefret varken diğerlerinde olumlu bir anlatım söz konusudur. Şair ve şiir arasındaki mesafe, tematik anlatıma olan yakınlığı da ifade eder. Gözlem, tasvir, keyfiyet şairin duruşu ile doğrudan alakalıdır. Özne-nesne ilişkisi, anlatımın nesnel ve özneliği gibi, hissiyatını da etkiler.

Devir-şair-şiir ilişkisine bakıldığında, birbiriyle ilintili, birbirinden bağımsız olamayan bağlantıların var olduğu görülür. Zihniyet, sanatçı ve edebi eser arasındaki bu bağlantıların odak noktasını oluşturur. Buna göre şiirin manası şairin karnında değil, bizzat şiirin kendisindedir.

4. Kaynaklar:

Karakoç, S. (2007) Edebiyat Yazıları, 68.

Kaplan, M. (1994), Şiir Tahlilleri 1, 111.

Narlı, M. (2008). Üç İstanbul: Yahya Kemal, Orhan Veli ve İlhan Berk'in Şiirlerinde İstanbul, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 157-171.

Uçak, S. (2013), Necip Fazıl'ın "Otel Odaları, *Ayvakti*, 114, 12.